

IRODALOM

KÖNYVEK

KRAMER, STEVEN PHILIP: *The other population crisis: What governments can do about falling birth rates*. Woodrow Wilson Center Press, Washington, D.C. 2014, 172 oldal.

Nem kizárólag Magyarországon van nagy hagyománya az olyan nem demográfus kutatók által írt, demográfiai kihívásokat és problémákat érintő köteteknek, amelyek a tudomány és az esszé határterületén egyensúlyoznak. A népesedési kérdések meglehetősen nagy közérdeklődésre tartanak számot, így teljesen természetes az effajta könyvek megszületése. Ugyanakkor egy olyan 'műfajról' van szó, amely nagyon komoly veszélyeket is hordozhat magában: félreértések, pontatlanságok, leegyszerűsítések, az empirikus kutatási eredmények gyakorlati következményeinek a túláltalánosítása mind-mind előfordulhatnak. Steven Philip Kramer 2014-es könyve viszont megítélésem szerint egyértelműen pozitív példa erre az átmeneti 'műfajra'. A szerző történészként végzett a Princetonon, majd az amerikai külügyben helyezkedett el; bár nem demográfus, de tudós, aki ismeri a tudományos szféra működését. Jelenleg az USA Nemzeti Védelmi Egyetemének (NDU) professzora, korábban elsősorban francia és európai politikatörténeti témákban publikált. Jelen könyve tehát nem a saját korábbi demográfiai kutatásainak eredményein alapuló, hanem – szándékai szerint is – mások eredményeit szintetizáló munka. Mint az a könyvből kiderül, a szöveg írásakor a szerző munkamódszere az volt, hogy különféle amerikai állami anyagi támogatások segítségével hosszabb-rövidebb időszakokat töltött el az öt vizsgált országban. Nemcsak a demográfiai helyzettel kapcsolatos adatokkal, elemzésekkel és szakirodalommal ismerkedett meg, hanem az amerikai követségek segítségével személyes háttérbeszélgetéseket is folytatott az adott államok vezető demográfusaival.

A könyv eredményein végigtekintve, úgy tűnik, a négy vizsgált demokratikus államban (Svédország, Franciaország, Olaszország, Japán) hatékonyak bizonyultak ez a módszer. A szerző valóban megtalálta és feldolgozta a kurrens szakirodalom legjavát, illetve beszélt a helyi népesedéspolitikai kérdésekkel foglalkozó demográfus közösség kulcsfiguráival (Európában például Livi-Baccitól Francois Heranon és Olivier Thevenonon át Gunnar Andersonig), megismerte és valamennyire szintetizálta is a nézeteiket. Egyedül az autoriter politikai berendezkedésű Szingapúr jelentett gondot, ahol – amint erre a szerző felhívta a figyelmet – bár mindenki készségesen válaszolt a kérdéseire, nincs meggyőződve arról, hogy a kapott információk valóban a kérdezett személyek véleményét tükrözik.

A könyv hét nagyobb, lényegi fejezetre tagolódik. Az első (The Threat of Declining Birth Rates) és az utolsó (Can Government Policy Reverse Declining Birth Rates?) hordozza a szöveg tényleges ívét és a szerző véleményét, megállapításait. A középső öt számozott fejezet valójában öt országtanulmány, amelyek a fent már említett öt állam demográfiai trendjeit és pronatalista intézkedéseit, valamint ezek sikereit és sikertelenségeit mutatják be.

A könyv, ahogy az már a címéből is kiderül, alapvetően pronatalista beállítottságú. Kramer úgy véli, a fejlett országokban a gyermekvállalási kedv visszaesése, a termékenység tartósan jelentős mértékű, önreprodukcióhoz szükséges szint alá esése igen komoly és valós kihívást jelent, hatására az egyes államok túlélése és biztonsága kerül veszélybe. Az alacsony termékenység a korszerkezet torzításán keresztül megterheli a jóléti rendszereket, ami önmagában is gazdasági problémákhoz vezethet. A társadalmak elöregedése ezen felül feltehetően csökkenti az innovációs képességet, a szavazópolgárok elöregedése pedig idővel megnehezíti a család- és gyerekbáránt intézkedések bevezetését. A nemzetek közötti demográfiai arányok eltolódása újabb biztonsági kockázatokat eredményezhet, ahogy – amennyiben tömeges és gyors – a válaszként és következményként fellépő bevándorlás is.

Mivel pedig – a szerző szerint – téves naivitás lenne azt hinni, hogy a termékenység majd önmagától beáll a reprodukció-közeli szintre, egyedüli megoldást az állami beavatkozás jelenthet. Nem erőszakos vagy restriktív jellegűnek kell lennie, hanem a kívánt, tervezett gyermekek megszületését kell céloznia. Ezzel a beavatkozással az érintett államok több ok miatt sem várhatnak sokáig, többek közt mert a gyermekvállalási tervek valóságához idomulásával a 'termékenységi csapda' bezárul, és megszűnik, vagy nagyon megnehezül a hatékony beavatkozás lehetősége (1. német nyelvű országok). Ha megvárjuk a termékenységi krízis következményeként eltorzuló korszerkezet hatására kialakuló gazdasági stagnálást, az érintett államoknak sem gazdasági ereje, sem politikai akarata nem lesz a pronatalista intézkedések megtételére.

Ami a beavatkozások irányait illeti, a szerző a svéd Myrdal házaspár 1930-as években megfogalmazott alapelveit tekinti a sikeres pronatalista népesedéspolitikai alapjainak mind a mai napig. Ezek szerinte a következőképpen foglalhatóak össze: a jobb- és baloldali ideológiák szintézisében nyugszik; nem korlátozó jellegű, elfogadja a fogamzásgátlás szabadságát; a nők számára a család és a munkavállalás összeegyeztethetővé válására törekszik; a gyermekvállalás gazdasági terheit állami redisztribúcióval ellensúlyozza; feladatának tekinti a házasság és gyermekvállalás előtti akadályok elhárítását; a minőséget legalább annyira fontosnak tekinti, mint a mennyiséget, vagyis a gyermekeknek nemcsak a megszületését, hanem a felnövekedését is támogatni kell; inkább általános, mint jövedelemtesztelt, inkább intézményeken keresztüli, mint készpénzes juttatásokat preferáló.

Kramer hangsúlyozza, hogy a sikeres beavatkozások általában költségesek, vagyis akkor van lehetőség megfordítani a trendeket, ha (és amíg) az adott állam ezt megengedheti magának. A nagy költségigény oka, hogy a társadalomnak kell támogatások formájában átvállalnia az állami újraelosztáson keresztül a gyermeknevelés valós és teljes költségeinek minél nagyobb részét. Minthogy a nyugati társadalmak nagyra értékelik az egyéni sikereket, ezek a támogatások csak akkor lehetnek igazán hatékonyak, ha azt is lehetővé teszik, hogy a gyermekvállalás a gyermekek és a szülők számára ne jelentse a társadalmi sikertelenség kockázatát, tehát ha ez is a gyermekvállalás költségének része. A társadalmi sikerességhez pedig egyfelől biztosítani kell a nők számára a gyermeknevelés és a munkavállalás párhuzamos lehetőségét. Másfelől a gyermeknevelés költségei tágran értendők, ide tartoznak pl. az iskoláztatás és a szülők társadalmi státuszának gyermekeikben történő reprodukálási költségei is. Ha ez utóbbira a szülők nem látnak reális esélyt, az a termékenységi szándékok redukciójához vezet, akár a XIX. századi Franciaország parasztságáról, akár a 21. századi Szingapúr pénzügyi al-

kalmazottairól legyen is szó. Ebből következően Kramer érezhetően jobban preferálja és hatékonyabbnak véli az univerzális, mint a jövedelemtesztelt támogatásokat.

A pronatalizmussal sikertelenül kísérletező országok példáiból lehet arra következtetni, milyen tényezők akadályozhatják, húzhatják keresztül az állami törekvéseket. A szerző szerint Olaszország esetében az állam rossz, ennek egyik oka a nem hatékony működése, a másik – részben ezzel összefüggő – tényező az olasz család hagyományosan erős jóléti újraelosztó funkciója. Esetükben – Németországhoz hasonlóan – felmerül az egykori fasiszta pronatalizmus hatásának hosszú árnyéka. Szemben Svédországgal, ahol a baloldalhoz és Franciaországgal, ahol a nemzeti eszmékhez kötődött, Olaszországban a pronatalista intézkedések bevezetése a fasiszta korszakban történt meg először. A későbbiekben a demokratikus államvezetés emiatt nagyon sokáig óvakodott az effajta lépésektől. A szerző szerint Japánban a kudarc egyik oka a családon belüli nemek közötti egyenlőség eszméjének mély kulturális gyökerekkel rendelkező elutasítása. Japán helyzetét és kilátásait tovább súlyosbítja, hogy a politikum még az igen alacsony mértékű bevándorlást is elfogadhatatlannak tartja. Szingapúr esete még érdekesebb, itt a pronatalizmus fajnemesítő szándékokkal (a felsőbb társadalmi rétegek termékenységének a növelése) és az etnikai egyensúly felborításától való félelemmel (a kínai rassz etnikai primátusának elvesztésétől való félelem) keveredik, így nagyon korlátozott a döntéshozói mozgáster. Ráadásul a meghozható intézkedéseket belső ideológiai gátak is korlátozták. A városállamban a korábban etnikai alapon működő lokális, a családi funkciókat is támogató helyi lakóközösségeket kíméletlenül felszámolták, de helyettesítő társadalmi intézmények nem alakultak ki, mert gazdasági téren gyakorlatilag korlátlanul uralkodnak a szabad piac elvei. Ez például egyértelműen megnyilvánul a munkaügyi vagy közoktatási szabályozásban, amely nem segíti gyermek és munkavállalás összehangozását.

A könyv Magyarországgal nem, és térségünkkel is csupán érintőlegesen foglalkozik. Több megjegyzésből úgy tűnik, a szerző pozitívan, hatékonyan értékelte az európai államszocialista országok 80-as évekbeli, nem represszív eszközökre alapozó pronatalista intézkedéseit, melyek szerinte hatásosaknak voltak tekinthetők. Emellett több helyütt – Wolfgang Lutz érvelésére hivatkozva – úgy véli, térségünkben jelenleg is hatékony pronatalista intézkedések bevezetésére nyílna lehetőség, mivel az értékrend és a vágyak szintjén még jelenleg is magasak a termékenységi ideák, tehát a termékenységi csapda elkerülhető.

A közvetlen érintettség hiánya ellenére ez az Egyesült Államokban megjelent kötet több szempontból is hasznos olvasmány lehet az aktuális demográfiai kérdések iránt érdeklődőknek. Nagyon érhető módon, röviden bemutatja a fejlett államok demográfiai helyzetét, annak okait és következményeit, emellett a fontos, kurrens kutatások, demográfiai elméletek néhány fontosabb következtetését is jól összefoglalja. Magyarországi olvasóknak pedig különösen tanulságos lehet megfigyelni, jelenleg milyen – a hazaitól nagyon sok ponton eltérő – érvelésmóddal, nyelvezettel lehet és érdemes fellépni az angolszász világban az államok pronatalista aktivizmusa, szerepvállalása mellett.

Kapitány Balázs